ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS
VASLUI
IX—XI, 1987—1989

CONTRIBUȚIA LUI VASILE LUPU LA TIPĂRIREA PRIMELOR CĂRȚI ÎN MOLDOVA

SILVIU VACARU

Domnia lui Vasile Lupu, cea mai lungă din Moldova veacului XVII, prin contribuția adusă în domeniul culturii marchează un salt calitativ în viața spirituală a țării. Dezvoltarea social-economică în acest secol impune în mod obiectiv creșterea informației scrise, păstrătoare a unui bogat arsenal de cunoștințe. Perioadele anterioare au producții restrînse de carte datorate greutății producerii ei. Scrisă cu mîna de grămătici, era difuzată în puține exemplare, uneori rămînînd unicat.

Secolul XVII vine cu o cerere sporită de carte deoarece un număr tot mai mare de oameni încep să se apropie de cititul ei. Răspîndirea culturii și a scrisului în păturí sociale tot mai largi, deschiderea de școli în orașe, creșterea numărului celor ce știau să scrie și să citească proveniți din mediul laic a avut drept urmare restrîngerea treptată a monopolului cultural al clerului și formarea intelectualității laice. Această schimbare are loc în condițiile ridicării unei păturí bogate a orășenilor și a „unei noi boierimi, mai numeroasă, cu moșii mai mici decît al marilor latifundiari de odinioară, cu origini mai modeste, chiar dacă mai trîziu ajunge la mari demnități și averi“ [1] și stabilirea ei în număr tot mai mare la orașe.

Apărut pentru prima dată în Germania, tiparul, prin ușurința multiplicării, a numărului crescut de exemplare puse în circulație și prin prețul mult mai scăzut al cărții tipărite în comparație cu cartea manuscrisă, a creat condiții prielnice răspîndirii culturii scrise. Aducerea tiparului în Țările Române „exprima nivelul de dezvoltare la care ajunseseră acestea, marcînd totodată un salt calitativ, o adevărată revoluție, care a cuprins Europa în domeniul vieții culturale odată cu răspîndirea într-un ritm deosebit de rapid a invenției lui Gutenberg“ [2]. În Țara Românească, prima tipografie funcționează începînd din 1508, iar în Transilvania, la Sibiu în 1528, Brașov, în 1533, Cluj în 1550, iar la Alba Iulia în 1565. Pe lîngă lucrări în limba latină, greacă și maghiară, tipografiile transilvănene au scos de sub teascuri

http://www.cimec.ro / http://www.muzeuvaslui.ro

numeroase cărţi religioase în limba slavonă şi română ca acelea tipărite de diaconul Coresi la Braşov între anii 1557 şi 1581.

În Moldova, încercări nereuşite de a introduce tiparul sînt cunoscute mult mai înainte de domnia lui Vasile Lupu, şi anume în timpul lui Despot vodă şi Petru Schiopu. Cartea tipărită apare tîrziu în Moldova datorită numărului mare al diecilor care acoperă necesarul de carte cu manuscrise.

Fiind o necesitate socială, apariţia tiparului marchează una din realizările de mare importanţă a domniei lui Vasile Lupu. Sfătuit de o pleiadă de oameni învăţaţi de la curte ca logofătul Eustratie, Grigore Ureche, Toderaşcu, Gheorghe Ştefan, viitorul domn, sau de mitropolitul Varlaam, om de înaltă cultură, domnul cere tot unui moldovean, ce se găsea pe scaunul mitropolitan de la Kiev, Petru Movilă, „să-i trimită o tipografie“ [3]. Răspunzînd acestei dorinţe Petru Movilă a trimis, începînd cu 1640, primele piese pentru tipografia ce avea să se instaleze la mănăstirea domnească de la Trei Ierarhi. În anul următor, 1641, sînt cerute slove de tipar pentru completarea tiparniţei [4]. Tot acum a venit şi cel dintîi meşter tipograf ruteanul Vasile Stravnischi, care a avut printre elevi pe călugărul Damaschin [5].

În domeniul tipăritului Vasile Lupu a susţinut financiar un program de editare a mai multor cărţi aşa cum se susţine în prefeţele lor.

Domnul moldovean, alături de arhitectură şi învăţămînt pentru care a investit sume importante, are în vedere şi punerea la dispoziţiia publicului cititor a cărţilor necesare instrucţiunii sale. Scrise majoritatea în româneşte, cărţile de morală religioasă, învăţăturile şi pravilele erau în primul rînd instrumente de guvernămînt. Cărţile de morală religioasă se interpretau prin predici moralizatoare, pravilele se aplicau prin judecăţi, ele fiind în acelaşi timp destinate cititului [6], iar cei ce se îndeletniceau cu aceasta proveneau din rîndul noilor păturî sociale din centrele orăşeneşti [7], în special. Trecînd peste hotarele artificiale impuse de vitregiile vremurilor între cele trei ţări române „au contribuit la crearea unei limbi unitare care să fie înţeleasă de toţi românii“ [8]. În prima jumătate a secolului XVII are loc sinteza organică între fondul popular al conştiinţei de neam a românilor şi argumentarea adusă de învăţaţii vremii [9]. Cartea demonstrează ştiinţific ceea ce poporul simte, slova ei trebuind să fie pe înţelesul său, românească. Importanţa acestei înnoiri rezidă din antrenarea în cîmpul culturii a unor cercuri sociale mai largi atît ca elemente receptoare, cît şi ca factori creatori de bunuri culturale, fenomen intim legat de îmbogăţirea sferei de preocupări intelectuale.

Acestui secol îi datorăm triumful definitiv al limbii române, vorbite, care devine limbă oficială fiind introdusă în cancelaria domnească, administraţie şi biserică unde totuşi se mai scrie slavoneşte.

Prima carte apărută la 20 decembrie 1642 [10] de sub teascul de la Trei Ierarhi, scrisă în limba slavonă [11], se intitulează „Catehismul credinţei ortodoxe şi al bisericii catolic răsăritene, alcătuit de mărturisirea ortodoxă împotriva luterano-calvinilor şi cu întrebări şi răspunsuri pe scurt, aşezate aşa, ca oricine dintre doritori de a învăţa

http://www.cimec.ro / http://www.muzeuvaslui.ro

să răspundă de la sine fără nici o altă cîrmuire împotriva mai sus pomeniţilor calvini, întemeiat împotriva mărturisirii tipărită de luteranul Conrad Teodosie"[12]. Nu a rămas nici un exemplar din această carte, singura informaţie despre ea provenind dintr-o broşură apărută la Paris în 1643, la mai puţin de un an de la apariţia Catehismului, unde se menţionează: s a tipărit în Iaşii Moldovlahiei în domnească mănăstire a celor Trei Ierarhi la anul mîntuirii 1642 în luna decembrie 20"[13]. Catehismul este tradus în limba română şi tipărit în 1645 cu titlul „Carte ce se chiamă răspunsul împotriva Catehismului calvinesc făcută de părintele Varlaam, mitropolitul Sucevei şi arhiepiscopul ţării"[14], fiind „cea dintîi lucrare de controversă teologică în română"[15].

O altă tipăritură scrisă „din porunca piosului nostru domn" este „Cartea românească de învăţătură duminicil«e» peste an şi la praznicile împărăteşti şi la sfinţii mari cu dzisa şi cu toată cheltuiala lui Vasile voievod şi domnul Ţări«i» Moldovei din multe scripturi tălmăcită din limba slavonească pre limba romeniască de Varlaam mitropolitul de Ţara Moldovei în tiparul domnesc de la mănăstirea Trei Sfetiteli, în Iaşi de la Hristos 1643"[17]. Cunoscută şi sub numele de **Cazania lui Varlaam**[18], ea are două prefeţe scrise de Varlaam şi şi Vasile Lupu (poate doar semnată). Prima carte tipărită în limba română în Moldova este o compilaţie şi este destinată către „toată seminţia românească pretutindene unde se află pravoslavnici"[19], „pre limba sa pentru ca să înţeleagă hie cine"[20]. Prin limba vie şi curgătoare[21], prin calitatea traducerii şi răspîndirea ei pe întreg teritoriul românesc, lucrarea lui Varlaam reprezintă o contribuţie deosebită în evoluţia limbii noastre unitare[22].

Cartea este scrisă din porunca domnului şi „cheltuiala nesocotită spre tot lucrul tipărirei au datu"[23].

O traducere a logofătului Eustratie, cu o prefaţă a mitropolitului Varlaam este „Şapte taine ale bisericii", „tipărită cu învăţătura şi cu toată cheltuiala măriei sale Ioan Vasile Voievodul în tiparul cel domnesc în trăg în Iaş"[24]. Are ca dată de apariţie 8 noiembrie 1644[25].

Cea mai importantă tipăritură scoasă de sub teascul de la Trei Ierarhi este „Cartea românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe". „Cu dzisa şi cu toată cheltuiala lui Vasile voievodul şi domnul Ţării Moldovei din multe scripturi tălmăcită din limba ilenească pre limba românească". „În tiparul domnesc s-au tipărit în mănăstirea a Trei S(fetiţ)tile în Iaşi de la Hr(isto)s. 1646"[26].

Cunoscută şi sub numele de **Pravila lui Vasile Lupu**, cartea reprezintă primul cod de legi civil scris în Moldova şi aplicat în practică. Domnul introduce o legislaţie unică ghidul judecătoresc oficial. Pravila, timp de un secol, a fost singurul document scris cu valoare de lege judecătorească. Înlocuirea dreptului nescris folosit de autorităţile feudale locale, cu cel scris aplicat tuturor locuitorilor ţării, duce la întărirea autorităţii centrale, a domniei[27]. În afară de norme juridice conţine şi observaţii la diferite aspecte ale vieţii de stat din acea perioadă.

http://www.cimec.ro / http://www.muzeuvaslui.ro

Tipărită din îndemnul și cu cheltuiala lui Vasile Lupu care „văzînd nederptățile și asupririle mișeilor care le făceau cei neînvățați și neînțelegători și giudețele de pe la toate scaunele Moldovei", caută a le corija prin acest cod de legi „carile ca o lumină luminează și arată toț lucrul celor întunecați și proști și neînvățați ca să cunoscă strîmbătățile tuturor și să giudece pre dreptate" [28].

În Predoslovia cărții, Eustratie logofătul, om de înaltă cultură, sintetizează greutățile cu care se confruntă societatea în această epocă de prefaceri sociale și culturale, de tranziție spre o lume modernă. Pravilele traduse din gre este de „dascăli și filosofi" se adresează nu unei anumite clase ci întregului popor. Exista o necesitate obiectivă datorată dezvoltării societății de a introduce limba vorbită de toată populația în administrația de stat centrală și locală. Nu putea fi judecat cineva într-o limbă ce nu-i era cunoscută și nici judecătorul nu ar fi putut aplica legea pe care n-ar fi înțeles-o.

Activitatea tipografiei continuă mai ales cu cărți avînd caracter religios. apar pînă la sfîrșitul domniei „Acatistul Născătoarei de Dumnezeu", „Cuvinte de jale la robia Ierusalimului" și „Bucovină" (1651).

În cei nouă ani de activitate tipografică, la Trei Ierarhi s-au imprimat cărți în trei limbi, fapt deosebit de important pentru a înțelege gradul înalt al culturii românești în această perioadă. Prima este tipărită în limba slavonă, următoarea în limba română, limba vorbită de întreaga masă a populației căreia i se adresa cartea tipărită. Ultima (Bucoavnă) este în limba greacă, pentru grecii veniți la curtea lui Vasile Lupu și clerul ce cunoaștea această limbă.

Cărțile tipărite la Trei Ierarhi scrise în limba română vor circula nu numai în Moldova ci și în Transilvania și Țara Românească cimentînd și mai mult legăturile culturale între ele, oferind prilejul de a constata încă o dată că toți românii vorbesc, citesc și scriu aceeași limbă. Dacă diecii, care scriau omului de rînd zapisul în românește ca să-l înțeleagă, au meritul de a fi impus limba vorbită de popor și în scrisul de cancelarie, cărțile manuscrise și tipărite răspîndesc către toți românii prin cuvîntul lor ideea unității de neam.

NOTE

1. P. P. Panaitescu, *Cultura feudală în Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 514.

2. L. Demeny, *Cartea și tiparul — promotori ai legăturilor culturale dintre țările române în sec. al XVI-lea*, în *SMIM*, VI, 1973, p. 91.

3. N. Grigoraș, *Primele cărți tipărite în tipografia de la Trei Ierarhi*, în *MMS*, 1972, nr. 9—12, p. 823.

4. N. Iorga, *Studii și documente*, p. VII.

http://www.cimec.ro / http://www.muzeuvaslui.ro

5. Petru Constantinescu-Iași, *Relații culturale româno-ruse în trecut*, București, 1954, p. 132.

6. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 518.

7. Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, 1962, p. 86.

8. Matei D. Vlad, *Untiatea de neam la români în cuprinsul unor tipărituri din secolele XVII—XVIII*, în *SAI*, LI—LII, 1985, p. 33.

9. V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1848—1864*, vol. I, București, 1892, p. 8.

10. I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografie românească veche*, fascicola II, (1635—1656), București, 1898, p. 119.

11. N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 823 ; N. Iorga susține că „de sub teascul de la Trei Ierarhi apăru în grecește gramata lui Partenie" (*op. cit.*, p. CL).

12. *Ibidem.*

13. I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 119.

14. N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 823.

15. C. C. Giurescu, Dinu Giurescu, *Isotria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, p. 420.

16. I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 143.

17. Gr. Scorpan, *Locul Caznei lui Varlaam în vechea noastră literatură omiletică din secolele XVI și XVII*, în *CI*, XIII—XIV, 1940, nr. 1—2, p. 562.

18. N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 824.

19. N. Iorga, *op. cit.*, p. XLXI.

20. I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 140.

21. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent.* Ed. a II-a, revăzută și adăugită, București 1985, p. 11.

22. C. C. Giurescu, Dinu Giurescu, *op. cit.*, p. 420.

23. I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 140.

24. C. Predescu, *Dragoș Eustratie logofătul*, în *CI*, XIII—XIV, 1940, nr. 1—2, nota 4, p. 429.

25. I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 149 N. Iorga, *op. cit.*, p. CLIX.

26. N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. I, ed. a II-a, București, 1925. p. 263.

27. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 521.

28. I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 157

http://www.cimec.ro / http://www.muzeuvaslui.ro